

ANDERS JOHANSEN

Kanssaihmissiä ja barbaareita

Identiteetin rakentuminen kommunikaation laajenevassa 'nyt' -hetkessä

Artikkelissa käsitellään ajan kokemista premissinä kulttuuristen identiteettien rakentumiselle. Yhteisen ajan jakaminen nähdään tässä tärkeäksi yhteisöllisyyttä muovaavaksi tekijäksi. Traditionaalisissa yhteisöissä kommunikaatioyhteys nyt -hetkessä on mahdollista vain hyvin paikallisesti; ja tämän yhteyden ulkopuoliset koetaan niin kaukana "tuonpuoleisissa" sfääreissä oleviksi, että heihin samastuminen ei ole mahdollista. Sitä vastoin teollistuneessa maailmassa on syntynyt reaaliaikainen kommunikaatioyhteys, joka tekee kaikista tämän piirissä olevista "aikalaistovereita" ja mahdollisia samastumisen kohteita. Benedict Andersonin mukaan sanomalehdellä on merkityksensä kansallisvaltion, tuon "kuvitellun yhteisön" sosiaalisen konstruktion syntymiselle ja ylläpitämiselle. Tässä artikkelissa pohditaan sähköisen median vastaavaa vaikutusta, joka kuitenkin ulottuu myös maailmanlaajuisiksi.

■ Se dekonstruktio, jota viimeaikaisessa kansakuntien identiteettiä koskevassa keskustelussa on harjoitettu, on ollut erittäin tervetullutta. Käsityskanta, jonka mukaan kansakunta olisi luonnonesineiden kaltainen olio, jonka olemassaolon ulkoiset uhat juuri nyt erityisesti vaarantaisivat, on — teoriassa — osoitettu kestäättömäksi. Symbolisen rajankäynnin ja kansallisten traditioiden rakentumisen tutkiminen on paljastanut esineistymisen, joka piilee ajatuksessa yhtenäisestä ja ainutlaatuisesta kansallisesta kulttuurista, kansanluonteesta ja sen syistä. Myös käsitys, että kansakunnat olisivat puhtaasti kuvitteellisia yksiköitä, on hylätty. Niinpä tämä työ — johon itsekkin olen osallistunut¹ — on herättänyt joukon uusia kysymyksiä: 1. Kuinka kansakunnat voivat olla *niin todellisia*? 2. Mitkä ovat ne meihin sisäänrakentuneet perustavaa laatua olevat seikat, jotka *antavat uskottavuutta* näille kollektiivisille fantasiuille, tai, kuinka ne saavuttavat arkikokemuksessa vahvistuksensa saavan itsestäänselvytyden?

Kansakunnat ovat todellisia. Nationalismi ei todellakaan ole yksi ideologia muiden muassa, eikä kansa ole vain yksi niistä monista ryhmittymistä, joihin yksilö kuuluu. Kansakuntaan kuulumisen kokemus on useimmissa tapauksissa niin vahva, niin merkityksellä ladattu ja kiistämätön, että se muistuttaa kehittyvän ihmistaimen ensimmäisiin suhteisiin liittyviä tunteita. Kansakunta koetaan perheen ja läheisten ystävien laajentuneena muotona: Maamme on 'kotimme', sen asujamistolla on yhteinen 'luonne', kuten usein on perheenjäsentenkin laita; sen menneisyys on 'esi-isiltä' saatua 'perintöä'. Kyseessä on selvästikin perhettä ja kansalaisuutta koskevien tuntemusten su-

lautuma. Sitä ilmaisevat metaforat, jotka saavat kansallisvaltion näyttämään "siteeltä niiden yksilöiden välillä, joiden valtio se antaa ymmärtää olevansa" ja jonka toimet ovat "jollain välittyneellä ja kertautuneella tavalla *heidän* toimiaan".²

Mikäli maamiesten suhdetta voidaan pitää läheisten ihmisten välisen suhteen kaltaisena ja mikäli se voidaan emotionaalisesti ladata sekä merkityksellistä yhteydessä niihin, johtuu se ennen kaikkea siitä, että myös tämä suhde voidaan tuntea samalla tavoin *läsnäolevaksi*. Sähköisten viestinten luomat kohtaustilat ovat yksi perustava edellytys tälle "alkuperäisten siteiden ja tuntemusten" siirrolle, jolle kansallistunne perustuu. Erityisesti television, tuon Ellisin mukaan "perin pohjin kodin piiriin kuuluva ilmiön", voidaan sanoa olevan perustana kansallisvaltion yksityiselämälle".³ Itse asiassa, kuten Morley huomauttaa, televisiotuotanto ei ole vain suuntautunut puhuttelemaan 'perheleisöä', vaan tämä kotikeskeisyys selittää tavallisesti yhtä lailla ohjelmien sisältöä kuin niiden esitysmuotoakin. Mikäli joukkotiedotusteknologialla on ollut osuutensa kansallisen yhtenäisyyden luomisessa, on se ennen muuta tapahtunut "yhdistämällä yksilöt ja heidän perheensä kansallisen elämän keskipisteisiin, tarjoamalla yleisölle kiinnekohta, jonka varassa se voi hahmottaa itsensä ja kansakunnan tunnistettavana yhteisönä". Perhe tai perheistä koostuva kansakunta on ohjelmatuotannon julkilausumaton perusta ja se nimenomainen hahmo, jonka avulla kansa on mahdollista "ymmärtää ei yksinkertaisesti abstraktiona vaan elettyinä kokemuksena".⁴

Perheistä koostuvasta kansakunnasta on vain lyhyt askel kansakuntaan yhtenä suurena perheenä. Henkilökohtaisten ja yhteisten asioiden yhteenkääntymisen vaikutelma on tietyissä tilanteissa erityisen silmiinpistävä. Voi olla, että niin tapahtuu vain muutamia kertoja vuodessa, mutta, kuten Meyrowitz on todennut, "tietoisuus yhteisen kohtaustilan olemassaolosta on monin tavoin samankaltaista kuin tietoisuus 'yhteisestä kodista', jonne sukulaiset voivat spontaanisti kerääntyä juhlistamaan tiettyjä tilanteita tai kohtaamaan kriisiaikoja. Näin ei tarvitse tapahtua joka päivä, jotta tietoisuus siitä olisi alati läsnä".⁵

Benedict Andersonin mukaan kansakunta on kuviteltu yhteisö. Ei vain siinä mielessä, että sen 'juuret' ja kulttuurinen yhtenäisyys sekä erityisyys ovat paljolti luuloteltuja, vaan myös sikäli, että se viittaa sosiaaliseen ryhmittymään, joka voidaan vain kuvitella ja josta ei siis koskaan voi olla varsinaista kokemusta. Kansakunta koostuu pääasiassa henkilöistä, joita ei koskaan kohdata ja joista ei koskaan kuulla sanaakaan. Heillä on siitä huolimatta merkitystä, melkein kuin he olisivat henkilökohtaisia tuttavuuksia. Heidän läsnäolonsa tunnetaan kaikesta huolimatta alati todellisena. Juuri tämä vaikutelma heidän "alimmaisesta, pysyvästä ja samanaikaisesta läsnäolostaan"⁶ tekee mahdolliseksi identifioitua tähän joukkoon.

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella tätä samanaikaisuuden käsitettä. Alfred Schutzin fenomenologia sisältää eräitä sellaisia elämismaailman jäsentyneisyyttä koskevia pohdintoja, jotka saattavat tässä yhteydessä olla avuksi.

Elämismaailman aikaulottuvuus

Schutzin mukaan elämismaailman ydinalue on se, mikä "on nyt ulottuvillani". Se on "maailma jonka havaitsen tai jonka voin havaita erilaisten apuvälineiden kera tahi il-

man niitä. Se on maailma, jolla tiedän olevan minuun välitöntä vaikutusta ja johon minä voin välittömästi vaikuttaa — apuvälineiden kera tai ilman niitä”. Tämä on *Umwelt* asujamistonaan kanssaihmiseni tai lähimmäiseni, joiden kanssa koen ”jakavani ajan”. Tätä sosiaalisen todellisuuden tihentynyttä keskusta ympäröi *Mitwelt*. Se on aikalaisten maailma, joiden voidaan sanoa ”olevan olemassa samaan aikaan kuin minäkin, ilman että me kuitenkin olisimme kosketuksissa toistemme kanssa”.⁷ Minulla on heistä tietoa, ja tiedän periaatteessa voivani olla kosketuksissa ja vuorovaikutuksessa heidän kanssaan, sillä heidän maailmansa ei ole historiallisen menneisyyden *Vorwelt* tai tulevaisuuden *Folgewelt*. Heidän olemassaolonsa sattuu kuitenkin yksin oman olemassaoloni kanssa yksinomaan kellojen ja kalentereiden osoittaman yhdenaikaisuuden vuoksi, se ei ole ’subjektien keskinäisesti jakamaa aikaa’, mikä on kommunikaation edellytys.⁸

Schutzin mukaan kaikenlainen kommunikaatio edellyttää keskinäistä ’virityssuhdetta’. Tämä tarkoittaa molemminpuolista osallisuutta yhteiseen ’sisäisen’ ja ’ulkoisen’ ajan virtaan. Juuri tämä kokemus jaetusta ajasta on se, mikä pelkkien aikalaisten väliltä puuttuu. Niinpä ”tämä yhteisyys on koettava ’meinä’”, on oltava vaikutelma ”nykyisyyden elämisestä yhdessä”, ”yhdessä vanhenemisesta” kommunikaatioprosessin kulussa, jotta toisilleen etäisten muokalaisten suhde muuttuisi kanssaihmissuhteeksi.⁹

Edellä sanotun perusteella maanmieheni voidaan määritellä kanssaihmisiksi. He elävät samassa ajassa kuin minä ja minä otan heidät lukuun paljolti samalla tapaa, kuin jos olisimme läsnä samassa paikassa ja meillä olisi tilaisuus keskustella keskenämme.

Ajan maantiede ja aikatietoisuuden muodot eivät aina salli kanssaihmissuhteen piiriä koskevan käsityksen laajeta. Yksinomaan suulliseen kommunikaatioon perustuvissa yhteiskunnissa voidaan se, mitä kaukana omilta asuinsijoilta tapahtuu, tietää vain jonain ammoisina aikoina tapahtuneena. Niinpä se kanssaihmissuhteen piiri, johon on mahdollista identifioitua, rajoittuu niihin, jotka tosiasiallisesti tavataan ja joiden kanssa keskustellaan — siis naapureihin tai samaan klaaniin kuuluviin tai saman pitäjän asukkaisiin. Kommunikaation ’nyt-hetki’ on sidottu tiettyyn tiukasti rajattuun paikkaan: ’Nyt’ on samaa kuin ’tässä’.

Tällaista yhteiskuntaa luonnehtii Anthony Giddensin terminologian mukaan ’läsnä- ja käsilläolon’ korkea aste.¹⁰ Niinpä ne, jotka ovat kaukana poissa, ovat poissaolijoita sanan kaikissa merkityksissä. Heidän ei ehkä edes voida kuvitella kuuluvan yhteiseen todellisuuteen. Tiedetään kyllä toisia maita olevan olemassa, mutta tämä tietoisuus on myyttien ja legendojen ’olipa kerran’ -muodossa esiintyvää tietoisuutta.

Kuten Bourdieu huomauttaa, pohjois-afrikkalaisten kabylien ajalla on samat rajat kuin elinpiirilläkin: näköpiiri on myöskin nykyisyyden piiri.¹¹ Niinpä se, mikä kokemusten valossa voi vaikuttaa mahdolliselta, voi toteutua jossain kaukaisessa ajassa tai paikassa. Tällaisissa tapauksissa ajan ja avaruuden ulottuvuudet eivät ole eriytyneet. Niinpä sukulaisuussuhteille perustuvassa yhteiskunnassa alueen halki kulkeminen merkitsee sukupuussa yhä varhemmin ja varhemmin erkaantuneiden haarojen kohtaamista. Yhteistä myyttistä esi-isää koskevan olettamuksen ansiosta etäällä ja ikään kuin muistin tuolla puolen elävien muiden klaanien jäseniä pidetään kuitenkin ihmi-

nä. Muut, kulttuurin sankaritaruston vaarantäyteisenä aikakautena tai jopa sitä edeltäneen kaaoksen aikana eläneet ihmiset ovat aivan erilaisia olentoja, joihin ei sitten enää millään kurin voi samaistua.

Esimerkiksi itäisen Afrikan Lugbara-heimon jäsenien mielestä on olemassa ajallista ja avaruudellista etäisyyttä vastaava ihmisyyden asteikko. Mitä etäisempi olento, sitä oudommin se käyttäytyy sukulaisuussuhteisiin perustuvan yhteiskunnan normiston kannalta. Elinpiirin — s.o. sosiaalisten suhteiden — tuolla puolen on nurinkuristen olentojen maa. Kyseessä on alue, jossa maailman luomisen ja ensimmäisten eurooppalaisten ilmantumisen katsotaan tapahtuneen. Lähempänä kotiseutua on sankariaikaan kuuluva muukalaisten alue. Alueen asukkaita epäillään noituudesta mutta heissä on inhimillisiä piirteitä: noidat eivät ainakaan ole päällään seisovia sukurutsaisia kannibaaleja.¹²

Samalla tapaa Gossenin kertoman mukaan Meksikon ylätasankojen Chamula-intiaaneille ainoa turvallinen ja asianmukainen seutu maan päällä on juuri Chamula-intiaanien itsensä asuinpaikka. Etäännyttäessä tästä keskuksesta siirrytään myös ajassa taaksepäin kohden yhä suurempia vaaroja ja kaaosta. Chamuloiden aluetta ympäröi alue, jolle siirtyminen merkitsee heimon enintään 150-vuotta kattavan muistin rajojen ylittämistä. Aluetta asuttavat latinot, muut intiaaniheimot sekä noidat ja vähäisemmät ihmeötykät. Kauempana Meksikon alangoilla sijaitsevat alueet muodostavat maailman kolmannen ja neljännen piirin, jossa asustavat alempiarvoiset jumaluudet, varhaiset ihmiset, ihmishahmoiset eläimet sekä Meksikon hallitus. Kun siirrytään vielä ajassa eteenpäin auringon ja kuun luomista edeltäviin aikakausiin, päädytään muodottomalle ja villissä epäjärjestyksessä olevalle vyöhykkeelle, jota kansoittavat apinat, demonit, noidat ja juutalaiset. Siellä, aivan universumin äärrirajoilla ja ajan alussa, sijaitsee Yhdysvallat, jota pidetään hyvin voimakkaana ja pyhänä ja jota luonnehtii täydellinen järjestyksen ja moraalien puute.¹³

Niin kauan kuin kyse on henkilökohtaisiin tapaamisiin sidoksissa olevasta henkilökohtaisesta viestinnästä, ei tilasta riippumattoman aikakäsityksen ole mahdollista kehkeytyä. Tällainen käsitys todellisuudesta ei myöskään ole omiaan etäisten muukalaisten mieltämiseen kanssaihmisiksi. Mikäli ajan ja paikan ulottuvuudet ovat yhtä ja samaa, vaikuttaa jopa ajatus aikalaisista olevan tavoittamattomissa. Kommentoidessaan 'alkukantaisen ajan' avaruudellista luonnetta, Hallpike korostaa, että jaksot, joista se koostuu "ovat ominaisia kullekin yhteisölle, niin että käy mahdottomaksi koordinoida kestoa, samanaikaisuutta ja seuraantoa eri paikoissa."¹⁴ Prince on raportoinut näistä vaikeuksista Uudessa Guineassa. Hän huomasi, että opiskelijat yliopistossa-kaan "eivät täysin ymmärtäneet sitä, että juuri se ajanjakso, jota elettiin täällä Port Moresbyssä, oli samanaikaisesti kulumaisillaan Gorokassa, Lontoossa ja New Yorkissa."¹⁵

Vempaimet ja ajan taju

Näyttää siltä, että meneillään olevat valtiolliset yhdentymisprosessit monissa uusissa valtioissa törmäävät tämänkaltaisiin esteisiin. Puuttuu "ajatus tasajaksoisessa ajassa elävästä yhteiskunnallisesta organismista" sekä tähän nähden reilassa oleva "ajatus

kansakunnasta, joka samaten ymmärretään historiaansa eläväksi kiinteäksi yhteisöksi".¹⁶ Tähän törmätään myös teknisissä ja taloudellisissa modernisaatioponnistuksissa. Niin kauan kuin aika ymmärretään joksikin, joka on sidoksissa toimintoihin, tapahtumiin ja tapahtumapaikkoihin, sitä ei voida mieltää kaiken käsittäväksi ja yleispäteväksi. Hetkeä ei voida mieltää eri paikkoihin siroteltujen ja eri toimintoihin uppoutuneiden ihmisten sijaintiin ja toimintaan nähden neutraaliksi poikkileikkauskohdaksi tasajaksoisen ajan virrassa. Niinsanotuissa primitiivisissä ja traditionaaleissa yhteiskunnissa aika ei ole mitään muuta kuin mieleenpainuvien tapahtumien ja luonnon kiertokulun sekä säännöllisten toimintojen yhteistä tuntemusta. Niinpä se on yhtä monipolvista ja yhteensovittamatonta kuin nämä tapahtumat ja tilanteetkin. Aika on ikään kuin ajan sisältö eikä tyhjä muoto, johon voidaan upottaa mikä tahansa todellinen tai kuviteltu sisältö. Vastaavasti kaikki näyttää tapahtuvan omassa ajassaan. Toiminnot eivät välttämättä ala tietynä ajan hetkenä, vaan silloin kun ne ovat valmiita alkamaan ja tapahtuen omassa ajassaan ne eivät lopu tietynä ajan hetkenä, vaan sitten kun on valmis. Se, että tapaamisaikoja ja aikarajoja koskevien päätösten pitäminen on niin ongelmallista monissa kolmannen maailman maissa, ei siis johdu minkäänlaisesta moraalisesta vajavaisuudesta, vaan soveltuvan todellisuutta koskevan käsityksen puuttumisesta.¹⁷

Edellä sanottu ei tarkoita sitä, että aikatietoisuus riippuisi yksinomaan kommunikaatiovempaimista. Kulttuuriin ja mentaliteettiin liittyvät seikat on ymmärrettävä useamman kuin yhden toimintatavan mahdollistaman teknologisen muodostuman ja yhteen yhtenäiseen muottiin palauttamattomissa olevan arkikäytänteiden kirjon 'ylimääräämäksi'. Uusi teknologia itse asiassa otetaan usein vastaan sen rinnalla elävän vanhemman teknologian antaman esiymmärryksen näkökulmasta. Ajan ja paikan nivellysten juuriin käyvään uudelleenjärjestelyyn johtavien kommunikaatiomuotojen käyttöönotto tuottaa yleensä hämmennystä ja niihin sopeutuminen edellyttää siirtymävaihetta. Luku- ja kirjoitustaidon kehittymisen jälkeisinä ensimmäisinä vuosisatoina ei täysin ymmärretty kirjoittamisen kykyä rakentaa siltoja yli ajan ja paikan. Lukijan ja tekijän välinen suhde ymmärrettiin ilmeisesti nokikkain olevien ihmisten välisen viestinnän erityistapaukseksi. Suoraan lukijan puoleen kääntyminen, tekstin omistaminen tietyille henkilöille, kirje- ja vuoropuhelumuodon laajalle levinnyt käyttö ja kertomusten kehykseksi laadittu kertominen ovat kaikki osoituksia kyvyttömyydestä käsittää uuden tilanteen ominaislaatua. Lukijan taholta näitä vastaavat tarve lukea ääneen jopa itsekseen oltaessa sekä kummalliset käsitykset tekstikorpuksesta tekijän ruumiillistumana, tekijän läsnäolosta kirjan materiaalisuudessa sekä lukemisaktista henkilökohtaisen tapaamisen yhteyteen liittyvän kuuntelemisen tai keskustelemisen kaltaisena toimintana.¹⁸

Puhelimen käyttöönoton alkuvaiheessa usein esitetyt ohjeet siitä, ettei suurienkaan etäisyyksien kyseessä ollen kannata kiljua ja ettei keskustelukumppani näe elehdintää eikä nyökyttelyä, samoin kuin laajalle levinnyt pelko siitä, ettei puhelimeen vastatessaan ole oikein esiintymiskunnossa — kaikki nämä todistavat uudenlaisen etäisen läsnäolon synnyttämästä hämmennyksestä.¹⁹ Radionkuuntelun muinoinen juhla-linun luonne, monien tuntema tarve pukeutua kunnolla ja muiden ihmisten henkilökohtaisten keskustelujen kuulemisesta johtuva hämmennyneisyys kertovat siitä, miten vaikeaa on aluksi ollut kuvitella ääntä, joka on kuultavissa kaikkialla.²⁰ Television syrjäi-

siin maaseutuyhteisöihin tunkeutumista on lopulta kuvattu välineen ”avaruudellisesti kaikki käsittävän maailman” antamana huumaavana iskuna ”tunnettuihin paikkoihin rajoittuneelle kutistuneelle maailmankuvalle”.²¹ Tätä huumautuneisuutta kuvaavat kertomukset sekä tietyt välineestä peräisin olevat tarinat, joissa syrjäseutujen asukkaita kuvataan taantuneiksi ja yksinkertaisiksi, voidaan kuitenkin ymmärtää näytöksi alun alkaen vallinneesta ”avaruudellisesta hahmotuskyvyttömyydestä”, jossa häivähtää käsitys viestinnästä välittömänä ja paikkasidonnaisena prosessina. Samoin siinä voidaan nähdä häivähdys käsityksestä, jonka mukaan eri paikat eivät olisikaan olemassa samassa ajassa.²²

Samaan aikaan saattaminen

Moderni samaan aikaan saattaminen on sosiaalisen eriytymisen ja yhdentymisen kulttuurinen vastinpari: mikäli viivytysten aiheuttamilta, vedessä etenevien renkaiden taivoon leviäviltä, vakavilta teknisiltä vaikeuksilta ja taloudellisilta menetyksiltä halutaan välttyä, on kaupunkielämän ja teollisuuden, kaupan ja kuljetusjärjestelmien piirissä sovitettava tarkasti yhteen lukematon määrä eriytyneitä toimintoja. Lähes jokaiseen tilanteeseen ulottuvat pitkät keskinäisen riippuvuuden ketjut pakottavat uudenlaiseen toimintojen yhdenaikaistamiseen ja ajan yksiköinnin jyrkkenevään hienojakoistamiseen.

Kansallisesti ajan yhtenäistäminen suoritettiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Keskeinen syy oli rautatiekuljetusten luotettava ajoittaminen. Globaalisti tämä toteutettiin hiukan ennen vuosisadan vaihdetta. Tuolloin otettiin yleiseen käyttöön GMT (Greenwich Mean Time) -standardi sekä aikavyöhykkeiden järjestelmä.

Jotta ihmiskunnan tai kansakunnan yhteinen nykyhetki tulisi kokemukselliseksi todellisuudeksi uudenlaisen kuulumisen tunteena, on kuitenkin edellytettävä erityistä viestintäteknologian kehitystä. Nämä abstraktia ajatusta joksikin ’eletyksi’ ja kiistämättömän ’todelliseksi’ muuntavat kehityskulut käyvät tiukasti yhtä jalkaa työpaikalla taapahtuvan samaan aikaan saattamisen kanssa. Vuosisataisten väärinymmärrysten kahlitsema ja katkeran kiistelyn kohteena ollut kapitalistisen tuotannon edellyttämä kuralainen aikamäärien noudattaminen teki lopulta läpimurron mekanisaation myötä. Työläiset, jotka kelloa vilkaistuaan epäilemättä osasivat ’kertoa mitä kello on’, eivät ilmeisesti tunteneet ajan modernia muotoa täysin todelliseksi ja asianmukaiseksi — luontoon sopeutumista edellyttävän elämän edellytyksenä — ennen kuin se materialisoitui koneistojen rytmeissä ja ennen kuin se otettiin käyttöön työn itsensä suorittamiseen liittyvien toimintojen aikatauluna.²³

Kirjoituksen kyky varastoida informaatiota pitkiksi ajoiksi ja siirtää sitä pitkiä matkoja selvästikin huomattavasti edisti liikkumavaraa ajassa ja avaruudessa. Kalentereiden, lakikirjojen ja arkistojen avulla käy hallinnollisesti mahdolliseksi pingoittaa ja ’sittoa’ laajoja aikajänteitä ja maa-alueita.²⁴ Silti edes lukutaitoisen eliitin näkökulmasta ei uuden viestintäteknologian tarjoama mahdollisuus koordinoida luo sinänsä lisätilaa erillisten yksilöiden yhtäaikaiselle läsnäololle nykyhetkessä. Vielä vähemmän se tuo tunteen ’jaetusta’ nykyhetkestä. Aikalaisiksi ymmärrettyjen piiri ei sanottavasti laajene kylän tai alueen asettamista ahtaista rajoista. Toiseen aikakauteen tai todellisuuden toiselle tasolle kuuluvat ihmiset eivät sisälly poliittisen lojaalisuuden tai moraalisien vel-

voitteiden piiriin. Kaukana siitä, he eivät itse asiassa ole ihmisiä lainkaan. Periferia, mistä katsoen se sitten määritetäänkin, on yhä barbaarinen ja äärimmillään uskomattoman harmoninen tai — mikä on todennäköisempää — kaotinen.

Keskiaikaisissa eurooppalaisissa kosmologioissa 'tässä ja nyt' oli ympäröity aluein, jotka kävivät yhä etäisemmiksi, ajallisesti yhä kaukaisemmiksi ja yhä oudommiksi. Niinpä Aasia oli Suuren Kaanin ja villien tataarien kaltaisten legendaaristen pakanallisten hahmojen kotimaata. Tarujen mukaan siellä eli kääpiöitä ja jättiläisiä, ihmisiä, joiden jalat olivat kääntyneet taaksepäin, päättömiä olentoja, joilla oli silmät vatsassaan, ihmisiä, jotka elivät pelkällä ruuan tuoksulla ja suuri joukko muuta varsin epämääräistä väkeä. Jossakin Aasiassa, valtameren rannalla lähellä nousevaa aurinkoa ja ajan alkua, sijaitsi Eedenin puutarha. Keskiaikaisissa kartoissa paratiisi on tietty paikka, joka tavallisesti sijaitsi Kiinan ja Intian välisellä merialueella Onnellisten saariryhmän eräällä saarella. Oppineet esitykset elämästä noilla seuduilla luovat kuvan viattomuudesta ja onnesta. Syntiinlankeemusta ei ollut vielä tapahtunut.²⁵

Keskiaikana länsi oli huomattavasti itää kiehtovampi. Huolimatta Avalonista, Atlantiksesta ja Eleusiin kentistä se oli enemmänkin suunta kuin paikka. Siihen liittyi sekä kadotettua paratiisia että maailman luomista edeltänyttä kaaosta koskevia mielikuvia. Idästä länteen etenevää aikaa koskevan mielikuvan myötä siihen liittyi myös tulevan luvattun maan tuntua. Uuteen Maailmaan liittyi valistusta edeltävän ajan Euroopassa paljolti samankaltaisia määreitä. Helms on tallentanut nämä tilaan liittyvät merkitykset huolellisesti: "Olemassaolevana paratiisina" Uusi Maailma asukkaineen edusti syntiinlankeemusta edeltävän ajan 'vielä' turmeltumatonta elämää ja 'yhä' ideaalista harmoniaa. 'Tulevana paratiisina' Uusi maailma oli paikka, joka 'ei vielä' ollut täydellinen mutta antoi viitteitä ideaalisesta harmoniasta. Kaikenlaisen paratiisillisen sarastuksen tuolla puolen olevana villeyden tilana Uusi Maailma tarjosi vilahduksen muinaisesta ja alkukantaisen villistä raakuudesta...²⁶

Ajatus nykyhetkestä alaltaan äärettömänä poikkileikkauksena vastaa Newtonin ajan ja paikan käsitteitä. 1600-luvulla Newtonista suuresti vaikuttanut John Locke esitti yhden selkeimmän näitä uusia tieteellisiä käsitteitä koskevan asettamuksen. Ulottuvuuden ja keston kategoriat "sisältävät ja käsittävät vastavuoroisesti toisensa". Hän jatkoi konstikkaasti todeten, että "ajan jokainen hetki käsittää koko avaruuden ja avaruuden jokainen osa käsittää kaikki ajan hetket." Näin ollen aika "on minkä tahansa olemassaolon yhteinen mitta, johon kaikki oliot, sikäli kuin ovat olemassa, ovat yhtä lailla osallisina. Sillä nykyhetki on yhteinen kaikille nyt olemassaoleville olioille ja käsittää niiden olemassaolon yhtäläillä, aivan kuin ne olisivat yksi yksittäinen olio. Voimme todellakin sanoa, että ne kaikki ovat olemassa *samana* ajan hetkenä."²⁷

Samasta hetkestä jaettuun aikaan

Edellä esitetty käsitteellistä abstraktisti vuosisatoja kaupan ja kaupunkielämän piirissä vaieten hyväksytyt ja yhä kiteytyneemmäksi käyneet aikakokemuksen. Jotta se olisi voinut olennoita ajatusta suurten joukkojen olemisesta ajassa 'kuin yksi ainoa olio', oli kuitenkin odotettava sen todellisuutta ja tärkeyttä koskevan kokemuksen syvenemistä, mikä edellytti sen kehkeytymistä 'reaaliabstraktioksi'. Sitä ei oltu laajalti

omaksuttu kulttuurisen olemassaolon perusteisiin kuuluvana rakennuspuuna, eivätkä siitä tässä suhteessa koituneet seuraukset olleet kunnolla selvinneet, ennen kuin siitä tuli jokapäiväisen elämän erottamaton osa. On todellakin niin, että vielä kauan senkin jälkeen, kun oli käynyt mahdolliseksi sisällyttää etäällä elävät 'Muut' fyysisen ajan 'nyt'-hetkeen, he kuitenkin tapasivat pudota sanan missään mielessä 'jaetuksi' tulevan ajan kelkasta.

1800-lukua hallinneet kehitysopilliset katsomukset itse asiassa edellyttivät maantieteellisen, historiallisen sekä yhteiskuntien välisen etäisyyden vastaavuutta. Etäännyttäessä omilta alueilta etäännyttiin myös omasta ajasta: 'Länsi' oli synonyymi nykyisyydelle viitoittaen myös tulevaisuutta, 'Etelä' ja 'Itä' edustivat julmuutta tai avuttomuutta tai edellisten kehitystasojen hyveellistä yksinkertaisuutta ja salaperäistä viisautta. Niinpä Australian autiomaiden ja Amazonin metsien 'neoliittiset' kulttuurit tai Keski-Ildän 'keskiaikaiset' tavat saattoivat luoda valoa omaan menneisyyteemme.

Vaikka evolutionismi ihmistieteissä on kuollut tai henkitoreissaan, sen ajatusmuodot voivat silti oikein hyvin arkielämän kosmologioissa. Niistä näyttää itse asiassa olevan lähes mahdotonta vapautua, koska ne ovat syöpyneet sanastoon myös silloin, kun keskustelun taso on korkeimmillaan. Tietty näkökulma korostaa sellaisia määreitä kuin 'traditionaalinen' vs. 'moderni', 'suullinen' vs. 'kirjallinen', 'maaseutu' vs. 'kaupunki' sekä sellaisia käsitteitä kuin 'alkukantainen', 'talonpoika', 'esiteollinen', 'heimo', 'myytti-nen' sekä näiden vastinpareja. Näkökulma on yhtäaikaan sekä ajallinen että paikallinen. Mikäli ihmiskunta J.T. Fraseria seuraten voidaan määritellä niiden ihmisten kokonaisuudeksi, jotka kykenevät luomaan ja ylläpitämään yhteistä sosiaalista nykyhetkeä ja läsnäoloa²⁸, ei tämä vielä käsitä kaikkia ihmisiä. On olemassa Toisia, joita, vaikka he ilmeisesti aikalaisia ovatkin, leimaa syrjäseudun jälkeensäjääneisyys.

'Aikalaistoverit' ('coevals') on Johannes Fabianin mynttämä termi. Hän tarkoittaa sillä ihmisiä, jotka — vaikka he eivät toisiaan välttämättä tunnekaan — paitsi elävät samana aikana, ovat myös kytkeytyneet "käyttämään tai jakamaan aikaa samojen kysymysten äärellä 'askaroimiseen'".²⁹ Tämä on suhde, jota ei luonnehdi vain muiden olemassaolo samoina ajan hetkinä vaan myös, ja ennen kaikkea, kokemus siitä, että heistä — vaikka heidän kanssaan ei välttämättä kyetäkään kommunikoidaan — on väliä niin kuin niistä, joiden kanssa kommunikoidaan. Sillä jotta kommunikaatio kävisi päinsä, Fabian huomauttaa, "aikalaistoveruus on luotava. Kommunikaatio on pohjimmiltaan jaetun ajan luomista."³⁰ Niinpä ne ajallista etäisyyttä aikaansaavat käsitteelliset välineet, joihin edellä on viitattu, saavat aikaan 'aikalaistoveruuden kieltämisen'. Ne ovat välineitä, jotka ehkäisevät pääsyn — keskustelutilanteen kaltaiseen — yhteiseksi tulleeeseen aikaan, mikä tekisi Toisista subjekteja ja sisällyttäisi heidät 'kanssaihminen' joukkoon.

Andersonin mukaan päivittäin ilmestyvä sanomalehti oli se väline, joka ensimmäiseksi juurrutti ajatuksen koko kansakunnan käsittävästä nykyhetkestä. Sanomalehden sisältämät tiedot eri paikoissa laajalla alueella toisistaan riippumatta sattuneista tapahtumista olivat esimerkkejä 'kalendaarisista yhteensattumuksista'. Tämä oli ainoa, mikä niitä yhdisti. Juuri uutiset olivat se, mitä ajan poikkileikkauskohdissa tapahtui.

Haluaisin lisätä, että tämän samanaikaisuuden vavahduttavin kokeminen ei liity painetun välineen itsensä ominaisuuksiin, vaan sen sisältöjen välittämiseen lennättä-

millä. Jo varhaiset kommentaattorit ymmärsivät, mitä seurauksia sähköisellä viestinnällä on identiteetille ja johonkin kuulumisen tunteelle. Kommentoیدessaan presidentti Garfieldin salamurhan herättämiä kansainvälisiä reaktioita *Scientific American* arvioi lennättimen "moraalista vaikutusta" näköalaksi "koko ihmiskunnan sukulaisuuteen". Lennättimen kipinä "toimi inhimillisen sympatian hitsausliekinä tehden mahdolliseksi sen ilmenemisen yhtenä yhteisenä sydämenlyöntinä". Koko sivistynyt maailma oli "yhtenä perheenä kerääntynyt sairasvuoteen ääreen. Toivo ja pelko vuorottelivat ympäri maailmaa sitä mukaa kuin sähköiset värähtelyt välittivät toivoa nostattavia tai hälyttäviä viestejä mannerten yli ja valtamerten ali."³¹

Ennen kaikkea लगaton lennätin syvensi sanomalehdessä oraalla ollutä etäisen läsnäolevana kokemisen vaikutelmaa. Titanicin haaksirikko jätti lähtemättömät jäljet. Ei ehkä niinkään onnettomuuden suuruusluokan tai sen symboliarvon vuoksi, vaan siksi että sanomalehdet saattoivat kertoa tapahtumasta vain muutaman tunnin viiveellä — pelastustoimien ollessa yhä meneillään. Onnettomuuden kulttuurinen merkitys oli siis siinä, että sen myötä havainnollistui "olennaisin nykyhetken kokemisessa tapahtunut muutos": "yksittäisten paikallisten tapahtumien" muuntuminen "monien etäisten tapahtumien samanaikaisuudeksi".³²

Vaikka etäisten paikkojen välisen tietoliikenteen jyrkkä kasvu kiehtoi mielikuvitusta ja vaikutti vastaanottavaisimpien tarkkailijoiden mielestä vallankumoukselta aikatietoisuudessa, se oli vaikutukseltaan kuitenkin kaukana siitä. Useimmissa 1800-luvun ja 1900-luvun alun arvioissa periferia näyttää edelleen sijaitsevan jossain nykyisyyteen johtavan evolutiivisen ajan jo taakse jätetyssä ajanjaksossa. Kuten Marvin toteaa "juuri näköpiiriin saatuja maita ja kansoja pidettiin harvoin uusien kulttuuristen mahdollisuuksien tyssijoina, paitsi abstraktisti. Konkreettisesti ottaen ne näyttivät kulttuurisen anomalian saarekkeilta, jotka oli mahdollista sulauttaa valtavirtaan uuden kommunikaatioteknologian avulla". Uuden kulttuurisen hermosoluverkon ei siis oltu ajateltu tekevän mahdolliseksi tasa-arvoisten keskustelukumppanien välistä vuorovaikutusta, vaan Toisilta puuttui kyky mielekkääseen kommunikaatioon. Jos lennättimen voidaankin sanoa sisällyttäneen syrjäseudut lujasti *Mitweltin* piiriin, ei vielä ollut puhuttakaan aikalaistoveruudesta *Umweltin* puitteissa. Kuten Marvin huomauttaa: "Mahdollisuus päästä Toisen luo näytti harvoin sisältävän velvoitetta käyttäytyä, kuten vieraan tulee tehdä Toisten alueella."³³

Television aikalaistoveruus

Väittäisin, että televisio — tuodessaan läheisempien tai kaukaisempien muukalaisten hahmot silmiemme eteen — on omiaan voittamaan edellä kuvatut vaikeudet samastua. Tavallisesti se tutustuttaa meidät 'tavallisiin ihmisiin'. Televisio tuottaa läheisyyttä, jossa etusijalla ovat vastaanansanomattoman inhimilliset henkilökohtaiset ominaisuudet ja tunteiden ilmaisut. Katsojilla on sellainen vaikutelma, että he ovat tutustuneet henkilöihin, jotka ovat enemmän tai vähemmän samanlaisia kuin muutkin ihmiset. Kuten Meyrowitz on esittänyt, mahdollisuus nähdä 'näyttämön takaosaan' tai 'sivulle' luo vaikutelman yhdenvertaisuudesta ja tuttuudesta sellaisten ihmisten kanssa, jotka muuten kohdattaisiin julkisuudessa heidän poikkeavuutensa ja erilaisuutensa vuoksi.³⁴ Pääsy

takahuoneeseen, vaikka se viranomaisten kannalta voi olla uhkaavaa saadessaan heidät näyttämään 'muiden kaltaisilta', on omiaan hälventämään kansallisiin vähemmistöihin ja muukalaisiin liittyviä epänormaalin toiseuden mielikuvia. Arkielämänsä myötä- tai vastoinkäymisissä itkevän tai nauravan ihmisen nähdessämme emme heti kärkeen ajattele katselevamme 'keskiajan' tai 'neoliittisen aikakauden' havaintokappaletta.

Television merkitystä kulttuurisen identiteetin muodostumisessa voidaan edellä sanotun valossa arvioida siten, että juuri se kykenee tuottamaan elävimmän vaikutelman "nykyhetken jakamisesta" tai "yhdessä vanhenemisesta kommunikaatioprosessin kulussa". Katsojina olemme kaukaisten tapahtumien silminnäkijöitä juuri niiden tapahtumishetkenä. Vaikka katsoja — kuten Rath on huomauttanut — onkin tietoinen kokemuksen välitetystä luonteesta, "suora lähetys tuottaa illuusion välittömästä läsnäolosta", "aivan erityisen tunteen 'todellisuuden' kanssa kasvokkain olosta".³⁵ Kuten Gunther Anders lähes 40 vuotta sitten totesi, kuvien välittyminen juuri samanaikaisesti kuvattavien tapahtumien kanssa antaa niille "reippaasti pelkän kuvailmaisun rajat ylittävän todellisuusarvon". Anders hahmotti yhdenaikaisuuden jatkumon, jonka ääripäitä olivat yhtäällä "konkreettinen läsnäolo", toisaalla "puhtaasti muodollinen samanaikaisuus". Suoran lähetysten vaikutusta voidaan kuvata "jonkin vain tai lähes vain samaan aikaan tapahtuvan saattamisena todella läsnäolevaksi".³⁶ Tästä johtuu suoran lähetysten tärkeys videonauhoitustekniikan käyttöönoton jälkeenkin ja huolimatta siitä, että suoran lähetysten tekeminen käy kömpelösti. Tästä myös johtuu se, ettei yleisö paljon piittaa niiden esteettisen ilmaisun puutteellisuuksista ja muodonannon viimeistelemättömyydestä. Itse asiassa juuri suoran lähetysten puutteet — kömpelyys, epäjärjestys ja asioiden karkaaminen käsistä ja jopa varsinaisia tapahtumia edeltävä tylsä odottelukin — näyttävät olevan välittömästä kosketuksesta todelliseen elämään kieliviä myönteisiä piirteitä.

Televisiota luonnehtii välittömyys, vaikkakakaan ei aina sanan kirjaimellisessa merkityksessä. Se tulee ilmi katselijoiden suorana puhutteluna, silmäkontaktin vaikutelmana, katsojien nimissä asetettuina kysymyksinä, huolellisesti opetellussa spontaanisuudessa ja huolettomuudessa sekä siinä, ettei haastatteluja mieluusti käsikirjoiteta etukäteen. Kaikki tämä myötävaikuttaa sellaisen ilmaisumuodon syntymiseen, joka herättää vaikutelman kasvokkaisesta kommunikaatiosta ja yleisön läsnäolosta. Niinpä tv-lähetys, erotukseksi elokuvayleisön "poissaolevasta läsnäolosta", synnyttää eräänlaisen "yhdessä läsnäolemisen" vaikutelman tai vaikutelman läsnäolosta, joka on pikemminkin "jaettua kuin ulkopuolisen todistajan läsnäoloa".³⁷ Ellisiä seuraten voitaisiin jopa väittää, että kaikkea televisiotuotantoa — myös sarjaohjelmistoa — leimaa todellisen läsnäolon vaikutelma.³⁸

Mikäli 'välittömyyden auran' voidaan ajatella rakentavan yleisöpaikan 'televisioyhteiskunnan' sosiaaliseen järjestelmään³⁹, voidaan tämä vaikutus ehkä tulkita Schutzin termein siten, että 'jaettu aika' laajentaa 'kanssaihminen' piiriä. Sen selittäminen, miten ja miksi näin tapahtuu, edellyttää kuitenkin useiden muiden televisiokokemuksen ulottuvuuksien tuomista kuvaan mukaan. Tässä yhteydessä haluaisin puuttua vain eräisiin niistä.

Kansallisen elämän kotoinen poljento

Moderni kansakunta on ensinnäkin kokemusyhteisö. Siihen kuuluvilla on sellaista jaettava julkilausumatonta tietoa, jota ulkopuoliset eivät osaa edes aavistaa. Se on maanmiesten välisen kommunikaation piilevä perusta ja kanssakäymiseen liittyvien sivumerkitysten kaikupohja. Tällaiseen jaettuun mutta erityislaatuisen tietoon viittaaminen osoittaa, kuuluuko joku perheeseen, sukupolveen tai kansakuntaan: Toiset putoavat kärryiltä. Tarjotessaan olennaisen osan näistä kehyksistä television voidaan katsoa tuottavan vahvan tunteen kuulumisesta yhtenäiseen muista eroavaan yhteisöön ja ylläpitävän näin uskoa yhteiseen kansalliseen kulttuuriin.

Televiokokemukseen kuuluvaan 'minä näen' -tuntemukseen on siis lisättävä tuntemus siitä, että 'minä kuulun niiden joukkoon, jotka ovat nähneet'. Melkein mikä tahansa keskustelu maanmiesten kanssa on todiste siitä, että todellakin kuulutaan heidän joukkoonsa. On mahdollista ajatella kansalliseen yhteisöön kuulumisen tunteen viirävän siitä tietoisuudesta, että on nähty ja kuultu yhdessä ikään kuin oltaisiin kokoonnuttu yhteen paikkaan. Siitä, minkä kaikki ovat voineet kokea ja mitä kaikki ovat voineet myöhemmin kommentoida, tulee sosiaalista todellisuutta. On tavallaan niin, että tapahtumat, joista ei ole kerrottu televisiossa, eivät oikeastaan ole tapahtuneetkaan. Yhteiskunnalliset ongelmat ovat ehkä tiedossa, mutta niistä ei oikein tule todellisuutta eikä niiden painon tunneta pakottavan toimenpiteisiin, ennen kuin ne on tällä tavoin yhdessä vahvistettu.

On toiseksikin niin, että lähetysajat jossakin määrin rakenteistavat arkielämää. Päivä- ja viikkorutiinit sovitetaan niihin paljolti samalla tapaa kuin vuosi jäsentyy säännöllisesti toistuvien erityisten mediatapahtumien mukaan. Niinpä televisio on yksityisyyden piirissä ajan käyttöä jäsentävä kello ja kalenteri, joka kietoo väestön kansallisen elämän poljentoon. Tietoisuus tästä toimintojen samanaikaisuudesta näyttää olevan olennaisen tärkeää 'olen nyt niiden joukossa jotka näkevät' -kokemuksen syntyimiselle.

Kolmanneksi on huomattava, että televisiota katsotaan *kotona*. Se poikkeaa näin ollen olennaisesti elokuvasta, jota katsotaan teatterissa. Teatterissa katsottava elokuva on tavanomaisesta olemisesta irti leikkautuva unimaailma. Elokuviin meneminen muistuttaa siirtymistä jollekin toiselle 'olipa kerran' -todellisuustasolle. Tv-vastaanotin toisaalta sijaitsee kunkin henkilökohtaisen primääritodellisuuden keskipisteessä. Näyttää siltä, että lomittuessaan arkisiin askareisiin ja keskusteluihin — samalla kun se toisesta näkökulmasta asiaa tarkastellen sijoittuu epämääräisesti *faktion* (faction) ja *viihdermaation* (infotainment) väliselle harmaalle vyöhykkeelle — televisio on läsnä keskellä kaikkein vastaansanomattominta läsnäoloa.

Mikäli nykyinen viestintäteknologian kehitys millään tavoin uhkaa kansallista identiteettiä, se ei johdu siitä, että tuutit täytyisivät vierailta sisällöillä. Kysymys sen sijaan on yhtäältä satelliitti- ja kaapelikanavien sikiämisen ilmentämästä julkisuuden rapautumisesta sekä siitä, että video- ja tietokoneteknologian myötä ajankäytön rakenteistuminen samaan muottiin purkautuu. Toisaalta on kysymys samanaikaisuutta koskevan kokemuspäiriin laajentumisesta maailmanlaajuiseen televiotoiminnan verkkoon kietoutumisen ja suorien lähetysten tarjoamien uusien mahdollisuuksien seurauksena. Seuraan Desaulnierin neuvoa ja tarkastelen televisiota sen utooppisten aspektien kannal-

ta” sekä keskityn ”välineen tarjoamaan mahdollisuuteen identifioitua abstraktisti etäällä olevien ihmisten kanssa”.⁴⁰ Niinpä päätän esitykseni korostamalla niitä uusia edellytyksiä, joita tarjoutuu ajatukselle *maailmasta yhtenä paikkana* ja itsestä — alusta alkaen ja ennen muuta — *ihmiskunnan* jäsenenä.

Suorat lähetykset Persianlahden sodasta ja Romanian vallankumouskomitean kokouksista ennakoivat tätä dramaattisella tavalla: kaukana toisaalla on *juuri nyt*. Ihmi- set, joiden kanssa jaan tämän hetken eivät ole vain täällä vaan kaikkialla. Vaikkakin tämä on vasta aavistus eikä sillä ole vielä Umweltin elinvoimaa, se muistuttaa itses- tään silloin tällöin mitä epämiellyttävimmän tavoin: Vaikkakaan en välttämättä ole näh- nyt siitä kerrottavan aivan viime aikoina, tiedän, että joku on näentymäisillään juuri nyt ja että sillä elämällä jota elän, on jokin suhde siihen. Noiden kahden tilanteen suhde voidaan kokea ilmeisenä ja välittömänä, vaikka se käytännössä onkin äärimmäisen moninivelinen. Kehkeytymässä oleva ”maailmanlaajuinen nykyhetki” (Anders) luo pe- rustan todellisuuden ymmärtämiseksi siten, että muukalaisetkin ovat minun kanssani samassa ajassa olevia ”kanssaihmiä”, että siis myös he sisältyvät mielikuvissamme hahmotettuun kansakuntien rajat ylittävään yhteisöön.

Viitteet

1. Conceptions of History and Identity: The case of Museums, in: J. Gripsrud (ed): *Cultural Identity and the Media*. Dept. of Mass Communication, University of Bergen, re- port no. 14, 1992; Soul for sale (in press).
2. Clifford Geertz: *The Interpretation of Cultures*. New York 1973, p. 317.
3. John Ellis: *Visible Fictions*. London 1982, pp. 5 and 113.
4. Dave Morley & Kevin Robins: Spaces of Identity, in *Screen* vol. 30(4) 1989, p. 31-32.
5. Joshua Meyrowirt: *No Sense of Place*. New York 1985, p. 90.
6. Benedict Anderson: *Imagined Communities*. London 1983.
7. Alfred Schütz: Some Structures of the Life-World, in T. Luckman (ed.): *Pheno- menology and Sociology*. Harmswordth 1978, p. 258-9.
8. Schütz: Phenomenology and the Social Sciences, in Luckman op. cit., p. 136.
9. Schütz: Making Music Together, in: J.L. Dolgin et al. (eds): *Symbolic Antropology*. New York 1977, p. 116-18.
10. Anthony Giddens: *A Contemporary Critic of Historical Materialism*. Vol. 1. London 1981, p. 91ff.
11. Pierre Bourdieu: The Attitude of the Algerian Peasant toward Time, in J. Pitt-Rivers (ed): *Mediterranean Countrymen*. Paris 1963, p. 60.
12. J. Middleton: *Lugbara Religion*. Oxford 1960, p. 237-38.
13. Gary H. Gossen: *Chamulas in the World of the Sun*. Cambridge 1974, p. 18ff. and 233ff.
14. C. R. Hallpike: *The Foundations of Primitive Thought*. Oxford 1979, p. 383.
15. J.R. Prince: *Science Concepts in a Pacific Culture*. Sydney 1969, p. 74.
16. Anderson op cit., p. 31.
17. Cf. Anders Johansen: Handlingens tid, in: T.H. Eriksen (ed): *Hvor mange hvite ele- fanter?* Oslo 1989.
18. Cf. H. Wenzel: Partizipation und Mimesis; J.-D. Müller: Körper des Buchs; H. Pfeiffer (eds): *Materialität der Kommunikation*. Frankfurt a. M. 1988.
19. Carolyn Marvin: *When Old Technologies Were New*. Oxford 1988, p. 87ff.
20. T. Berg Eriksen: *Briste eller baere*. Oslo 1990, p. 151.

21. Peter Narvaez: The Folklore of 'Old Foolishness', in: *Canadian Literature* no. 108, 1986, p. 128-30.
22. *Ibid.*, p. 137.
23. E.P. Thompson: Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism, in: *Past and Present* no. 38, 1967.
24. Cf. Giddens, *op. cit.*, p. 90ff.
25. J. Le Goff: The Medieval West and the Indian Ocean, in: *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*. Chicago 1980, p. 189ff.
26. Mary W. Helms: *Ulysses' Sail*. Princeton 1988, p. 224-23.
27. John Locke: *An Essay Concerning Human Understanding* (1690). London 1959, pp. 90-91.
28. J.T. Fraser: *Time — the Familial Stranger*. Amherst 1987, p. 348.
29. Johannes Fabian; *Time and the Other*. New York 1983, p. 31.
30. *Ibid.*
31. Fraser, *op.cit.*, p. 196ff.
32. Lainattu Marvinin, *op cit.*, pp. 199-200 mukaan.
33. Stephen Kern: *The Culture of Time and Space 1880-1918*. Cambridge, Mass, 1983, p. 68.
34. Marvin, *op.cit.*, p. 191 and 195.
35. Meyrowitz, *op cit.*, p. 136.
36. Claus-Dieter Rath: Live Television and Its Audiences, in E. Seiter et al. (eds): *Remote Control*. London 1989, p. 80 and 85.
37. Gunther Anders: En falsk verden? Oslo 1965, pp. 43-44. (*Die Welt als Phantom und Matrize*. Munchen 1956.)
38. Ellis, *op. cit.*, pp. 138.
39. Rath, *op. cit.*, p. 88.
40. Meyrowitz, *op cit.*, p. 91.
41. Jean-Pierre Deaulniers: Television and nationalism, in: P. Drummond & R. Paterson (eds.): *Television in Transition*. London 1985, p. 122.